

ЁШ АВЛОД ҚАЛБИДА МИЛЛИЙ ҒУРУР ВА ИФТИХОР ТУЙҒУЛАРИНИ ШАҚЛЛАНТИРИШДА НАВОИЙ МАЪНАВИЙ МЕРОСИНИНГ РОЛИ

Панжиев Сухроб –

ТерДУ Фалсафа кафедраси в.б. доценти
фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ёш авлод маънавий камолотида, Алишер Навоил илмий-маънавий меросининг ўрни борасида фикр-мулоҳазалар келтирилган. Шунингдек, Алишер Навоий асарларида илгари сурилган умуминсоний ғояларнинг маърифтли жамият яратишидаги роли асосланган.

Калит сўзлар: *Алишер Навоий, фалсафа, маънавият, Хамса, маънавий макон, маърифат, ёш авлод.*

ABSTRACT

This article presents opinions on the role of Alisher Navoi's scientific and spiritual heritage in the spiritual maturity of the young generation. Also, the role of universal ideas put forward in the works of Alisher Navoi in creating an enlightened society is based.

Key words: *Alisher Navoi, philosophy, spirituality, Khamsa, spiritual space, enlightenment, young generation.*

КИРИШ.

Алишер Навоий комил инсон ва унинг тарбияси тўғрисида бутун бир таълимот яратди. Унинг насрий ва назмий асарлари, ғазаллари, “Хамса”га кирган дostonлари, “Насойим ул-муҳаббат”, “Тарихи анбиё ва ҳукамо”, “Ҳолоти Сайид Ҳасан Ардашер”, “Маҳбуб ул-қулуб”, “Мажолис ун-нафоис”, “Лисон ут-тайр” ва бошқаларда комил инсон қандай бўлиши кераклиги, қайси фазилатларни эгаллаши лозимлиги ҳақидаги фикрлар ҳар томонлама ёритиб берилган. Асрлар давомида ўз қимматини йўқотмаган бундай фикрлардан биз бугунги кун ижтимоий ҳаётда ёш авлодни миллий ғурур ва ифтихор, миллий кадриятлар туйғулари билан тарбиялаш жараёнида кенг кўламда фойдаланишимиз лозим.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ.

Европада шундай гап бор: Гёте ва Шекспир ижодини билмаган одам зиёли саналмайди. Шу фикрга ўхшаш шундай гап айтиш мумкин: Ўзбекистонда Навоий ва Бобурни билмаган одам зиёли саналмайди. Чунки улар умуминсоний

қадриятларни куйлаган, жаҳон тан олган ижодкорлардир. “Рус академиги Конаднинг шундай дейди: “Келинг Алишер Навоийдек шоир бўлгани учун қувонайлик. Бизга шундай шоирни армуғон қилган ўзбек халқига раҳматлар айтайлик. Навоийни фақат ўрганмасдан тадқиқ этмасдан, уни ўқиб ҳам юрайлик”.

Маълумки, бирон-бир халқ маънавиятига хос қадриятларнинг бошқа халқлар томонидан тан олинishi, табиийки, ана шу халқ тарихига нисбатан чуқур ҳурмат ифодасидир. Бундай эътироф халқнинг ғурур ва ифтихори, миллий ўзлигини янада юксалтиришга хизмат қилади.

Шу маънода, кейинги пайтда буюк аجدодларимизнинг сўнмас даҳосига ҳурмат-эҳтиром, уларнинг бой илмий меросини ўрганишга бўлган қизиқиш хорижий элларда ҳам ортиб бораётгани барчамизни қувонтиради. Бунинг тасдиғини дунёнинг турли мамлакатларида уларнинг ҳаёти ва фаолияти ҳақида эълон қилинаётган илмий ва бадиий асарлар, улуғ аждодларимиз хотирасига барпо этилаётган ёдгорликлар мисолида ҳам кўриш мумкин. Шулар қаторида Москва, Токио ва Боку шаҳарларида Алишер Навоий бобомиз хотирасига ўрнатилган мухташам ҳайкалларни эслаш жоиз”¹.

Булар албатта, биз ёшларда шак-шубҳасиз фахр ва ифтихор туйғуларини жўш уришига хизмат қилади. Шоирнинг маънавий меросидан миллий ғурур ва ифтихор туйғуларини жўшқин ифодасини Ўзбекистон Республикаси Халқ шоири Э.Воҳидовнинг «Ўзбегим» номли қасидасидаги куйидаги байтлар шоирга бўлган юксак эҳтиром, миллий ғурур намунасидир:

“Мир Алишер наъмасига акс-садо берди жаҳон,
Шеърят мулкида бўлдинг шоҳу султон, ўзбегим.
Менга Пушкин бир жаҳону менга Байрон бир жаҳон
Лек Навоийдек бобом бор кўксим осмон, ўзбегим”².

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР.

Навоий маънавий меросини муаззам уммонга ўхшатишади. Зангори осмон остида чайқалиб турган баҳри муҳитнинг шиддаткор тўлқинлари куёшнинг мунаввар нурлари билан қоришиб, борлиққа ёрқин ифор таратади. Кўзни қамаштириб, кўкка ўралаётган томчиларнинг ҳар бирида илоҳий нур жилваланади. Навоий мероси ана шундай боқий, мафтункор. Бу табаррук зот ижодини ўрганган кишиларнинг қайта-қайта ҳайратга тушавериши сабаби ҳам шунда.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Тошкент: “Маънавият”, 2008. –Б. 48.

² Воҳидов Э. Сайланма. –Т.: “Шарқ”, 2001.– Б. 333.

Навоий жуда кўплаб фанлар билан шуғулланди - илми нужум, муסיқа, табобат, луғатшунослик, адабиёт назарияси, қушлар ҳаёти - зоология. Хусусан, унинг тасвирий санъатда ҳам машқлар қилиб тургани, ҳатто Хусайн Бойқаронинг суратини чизгани ҳақида манбалар гувоҳлик беради. Леонардонинг сирли табассуми (Мона Лиза) каби Навоийнинг ўз қўли билан чизган занжирбанд шер сурати ҳам мана беш асрдирки, такрор-такрор мунозаралар манбаига айланиб келади. Бу буюк зот муסיқа илмида ҳам ноёб истеъдод соҳиби бўлиб, бир қанча куйлар ижод қилган. Шунингдек, “Тарихчи Хондамирнинг қайд қилишича, Ҳирот шаҳридаги ўзининг масъул лавозимдаги фаолияти давомида Навоий бош меъмор сифатида ўз маблағлари ҳисобидан Ҳирот ва бошқа шаҳарларда бир неча мадраса, 40 та работ, 17 масжид, 10 хонақоҳ, 9 ҳаммом, 9 кўприк, 20 га яқин ҳовуз қурдирган”³. Улар орасида Ҳиротдаги “Ихлосия”, “Низомия” мадрасалари, “Халосия” хонақоҳи, “Шифоия” тибгоҳи, Қуръон тиловат қилувчиларга мўлжалланган “Дорул-хуффош” биноси, Марвдаги “Хусравия” мадрасаси, Машҳаддаги “Дорул-хуффош” хайрия биноси ва бошқа ноёб меъморлик ёдгорликлари бор. Бунёд этган иншоотларининг аксариятининг тарихини ўзи чизди, тузатди.

Мутафаккирнинг гўзал ғазалларидан бирида шундай сатрлар мавжуд:

“Хилъатим то айламиш жонон қизил, сариқ, яшил,

Шуълаи оҳим чиқар ҳар он қизил, сариғ, яшил.

Шишадек кўнглимдадур гулзори хуснинг ёдидин,

Тободонинг аксидек алвон қизил, сариғ, яшил”⁴.

Ғазалда инсон руҳий ҳолатлари нозиклиги, сирлилиги, ташқи дунё ва одам сурати билан уйғунликда экани жуда нозик ҳолатда тасвирланган. Шоир танлаган уч ранг қизил, сариқ, яшил – ўзининг барча товланишлари билан номоён бўлади. У гарчи ёр тавсифига бағишланган бўлса-да, юқоридаги сатрларни ўқиб, сизнинг ҳаёлингизда ҳам бугун бутун дунёда машиналарнинг қатновини тартибга солиб турган светафор гавдаланганига шубҳа йўқ. Тўғри, бирқарашда бу шеър ва светафорнинг бир-бирига умуман алоқаси йўқдек туюлади. Аммо ранглар силсиласи, уларга юкланган вазифа иккисини бир-бирига боғлаб турганини илғаш у қадар қийин эмас. Маълумки, қизил ранг тақик белгиси, ёр дастлаб ошиқнинг севгисини рад этади, ноз қилади. Сариқ ранг тайёргарлик, ошиқнинг ранги сарғайиб фиғони кўкка кўтарила бергач,

³ Ўзбекистан миллий энциклопедияси. Т.: “Ўзбекистан миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006й. 12 том. 221- 222бетлар.

⁴ Навоий Алишер.Хазойин ул-маоний: тўла асарлар тўплами. Ж.4.Фавойид ул-кибар. Алишер Навоий:нашрга тайёрловчилар: Ҳ.Сулаймон, И.Ҳаққул; масъул муҳаррир: С.Рафиддинов. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси, А.Навоий номидаги тил ва адабиёт институти. –Т.: “Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи”, 2011. – Б. 393.

жононанинг кўнгли ҳам унга илий бошлайди. Яшил ранг бу йўл очик дегани. Ғазалда ҳам ёр турфа ранглардаги кийимларда кўриниш бериб, ошиқнинг кўнглини эзади. У яшилликка бурканганда васл айёми бошланади. Дарвоқе, Навоий байтларида илк бор намоён бўлган бу рамз — светафор америкалик олим Гаррет Морган томонидан 1916 йилга келибгина кашф қилинди.

Хамсанинг тўртинчи достони «Сабъаи сайёра»да эскалатор ва лифт ҳақидаги фарзларни ўқиган машҳур шарқшунос олим Бертелс ҳам ҳайрат оғушида қолганини яширмаган экан.

“Поялар мақдамида бўлғай паст,
Айлағай бир-бири юзига нишаст.
Чун секиз поя қатъ бўлди тамом,
Айлагач шоҳўз ерида мақом.
Яна ул поялар баланд ўлғай,
Тахтидин шоҳ баҳраманд ўлғай.
Ким, қаён шаҳ бўлур нишотангез,
Оз ишорат била югургай тез”⁵.

Маъноси шундай: «Шоҳ бу тахтга чиқадиган бўлса, пиллапоялар унинг қадам қўйиши учун пасайиб, бир-бирининг устига ётади. Шоҳ шу 8 поянинг ҳаммасини босиб ўтиб, ўз тахтига ўтиргач, у зиналар яна баланд кўтарилади. Шоҳ қай тарафга қараб ўтиришни хоҳласа, озгина ишорат кифоя. Тахт ўша тарафга қараб айланади». Бу ерда кейинги асрларнинг, янаям аниқроғи — 1892 йилда америкалик кашфиётчи Жесси Рено томонидан ясалган эскалатор ҳақида гап кетаётганига шубҳа йўқ.

Кейинги саҳифаларда бугун уйларимизга ҳам иссиқлик ҳам муздек ҳарорат бахш этиб турувчи кондиционер (1915 йилда француз олими Жанн Шабаннес биринчи кондиционерга патент олган) ҳақида гап кетади.

«Фарҳод ва Ширин»дан олинган мана бу байт унга ҳамоҳанг жаранглайди:
“Кетурдилар ҳақими нуктадони,
Билик бирла жаҳон ичра жаҳоне!..
Қилиб тунни – ёруғ, кунни қоронғу,
Сувдин – ўт ёндуруб, ўтдин – сепиб сув”⁶.

Албатта, юқорида санаб ўтилган тимсоллар, рамзлар, ўз даври учун ғайриоддий бўлган қурилмалар, башоратлар Навоий ижодида беҳисоб. Баланд минора устига ўрнатилган бугунги параболек ва спутник антенналарига ўхшаш

⁵ А.Навоий. Сабъаи сайёр: насрий баёни билан/А.Навоий; насрий баёни таёрловчилар: И.Махсум, С.Хасанов. – Т.: “Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи”, 2006. – Б. 128.

⁶ А.Навоий. Фарҳод ва Ширин. – Т.: “Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи”, 2006. – Б. 49.

курулмалар, дунёнинг нариги чеккасидаги инсон билан тўғридан-тўғри бири-бирини кўриб турган ҳолда (вебкамера орқали) мулоқотда бўлиш, компьютер, интернет, кишининг май ичган-ичмаганини аниқлаб берадиган восита, кибернетика ҳамда яна бошқа турли ғайриоддийликлар хусусидаги фаразлар шулар жумласидан. Яна ҳатто XXI аср одамлари тасаввур доирасидан ҳам ташқарида бўлган антиқа тимсоллар, фаразлар учрайдики, ҳайратланмай илож йўқ. Агар уларнинг муқобилини бугун ҳам учратмасак, буни замонавий фан ва техниканинг ноқислигидан деб билиш лозим.

ХУЛОСА.

Дарҳақиқат, Навоий ижоди муҳташам бир қаср, барча унинг ёнида айланиб юрибди холос. Модомики, бепоён тафаккур сарҳадларини фатҳ эта олган шеърят соҳибқироннинг олтин мероси миллат руҳини тарбиялар экан, унинг ижодини ижоди каби қомусий равишда тадқиқ ва этиш, бу жараёнда, айниқса, ёшларда рағбат уйғота олиш бугунги куннинг энг асосий вазифаларидан бири бўлиб қолаверади. Мана шундай буюк ихтиролар соҳибини билиш, ватандошимиз эканлигини ҳис қилиб яшаш ҳеч кимни бефарқ қолдирмаса керак. Албатта бу барча фуқароларимизда, айниқса ёшларда миллий ғурур ва ифтихор туйғуларини шаклланишига хизмат қилади. Баркамол инсонларни тарбиялаб етиштириш ватанимизда давлат сиёсати даражасига кўтарилган ҳозирги даврда миллат куёши Алишер Навоийнинг маънавий мероси, серқирра ижодини ўқиш ва ўрганиш ёшлар маънавиятини ўстириш, Навоий мезонидаги комил инсон қандай бўлиши кераклигини теран англашлари ва улўғ аждодларига муносиб ворислар бўлиб етишишлари учун илмий-маърифий жиҳатдан ёрдам беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ (REFERENCES):

1. А.Навоий. Сабъаи сайёр:насрий баёни билан/А.Навоий; насрий баёни таёрловчилар:И.Махсум, С.Хасанов. –Т.: “Ғафур Ғулом номидаги нашриёт–матбаа уйи”,2006.
2. А.Навоий. Фарҳод ваШирин. –Т.: “Ғафур Ғулом номидаги нашриёт–матбаа уйи”,2006.
3. Воҳидов Э. Сайланма. –Т.: “Шарқ”, 2001.– Б. 333.
4. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Тошкент: “Маънавият”, 2008. –Б. 48.
5. Навоий Алишер.Хазойин ул-маоний: тўла асарлар тўплами. Ж.4.Фавойид ул-кибар. Алишер Навоий:нашрга тайёрловчилар: Ҳ.Сулаймон, И.Ҳаққул; масъул муҳаррир: С.Рафиддинов. Ўзбекистон Республикаси Фанлар

академияси, А.Навоий номидаги тил ва адабиёт институти. –Т.: “Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи”, 2011. – Б. 393.

6. Ўзбекистан миллий энциклопедияси. Т.: “Ўзбекистан миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006.

7. Panjiyev, S. (2019). CONCEPTS OF TRUTH OF THE NEW TIME. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(7), 170-173.

8. Suhrob, P. (2022). GLOBALIZATION PROCESS AND NATIONAL-SPIRITUAL FACTORS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(12), 636-638.

9. Suhrob, P. (2022). THE NOOSPHERE STAGE AND THE INCREASING RESPONSIBILITY OF MANKIND IN THE PERSPECTIVE OF THE PLANET EARTH. *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, 6, 55-58.

10. Панжиев, С. (2022). ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ ҚИЁФАСИНИ ЮКСАЛТИРИШДАГИ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(11), 863-866.

11. Suhrob, P. (2021). The philosophical content of truth and its forms. *World Bulletin of Social Sciences*, 4(11), 176-178.

12. Raxmanov, A. (2022). SHARQ RENESSANSI DAVRI GUMANIZMINING GNOSEOLOGIK VA ONTOLOGIK ASOSLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10), 668-674.